

УДК398.8(=1<5)

Л. А. Бортник

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

РОЛЬ І МІСЦЕ УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНО-ПОЕТИЧНОЇ ТВОРЧОСТІ В ПРОЦЕСІ МІЖСЛОВ'ЯНСЬКОГО КУЛЬТУРНОГО ЄДНАННЯ (кін. ХУШ - ХІХ ст.)

У статті висвітлено значення українсько-слов'янських культурно-історичних зв'язків у процесі національного відродження кінця XVIII - ХІХ ст. Українська народнопоетична творчість стала справжньою скарбницею слов'янської фольклористики, одним із найпоетичніших джерел слов'янського світу, зайнявши чітке місце в слов'янському фольклорі.

Ключові слова: народно-поетична творчість, культурно-історичні корені, фольклористичні взаємозв'язки, українська пісенність.

В статье освещается значение украинско-славянских культурно-исторических связей в процессе национального возрождения конца XVIII - XIX в. Украинское народнопоэтическое творчество явилось настоящей сокровищницей славянской фольклористики, одним из самых поэтических источников славянского мира, заняв ведущее место в славянском фольклоре.

Ключевые слова: народнопоэтическое творчество, культурно-исторические корни, фольклорные взаимосвязи, украинская песенность.

The value of the Ukrainian-Slavic cultural and historical ties in the process of national revival 18-19 centuries in is highlighted in the article. Ukrainian folk-poetic creativity became a real treasure of Slavonic folklore and took a clear position in Slavonic folklore movement.

Key words: People's Poetic Creatinity, Cultural historical rolls. Folk relationships, Ukrainian songs.

Поетична творчість слов'янських народів своїм корінням сягає в глибоку давнину. У період утворення окремих східнослов'янських народностей і остаточного формування їх мови розвивається і народна творчість слов'ян, яка знайшла своє відображення в найдавніших писемних пам'ятках, літописах, хроніках.

З часів оформлення української народності і до наших днів українська народна поезія користується широкою популярністю в слов'янському світі і займає важливе місце в обміні художніми цінностями українців з усіма іншими слов'янськими народами. Краса й естетичність української фольклористики вже від XVI ст. привернула увагу до неї сусідів-слов'ян, особливо ж великий інтерес вона викликала в ХІХ ст., коли на слов'янських землях розгорнувся процес культурно-національного відродження. Зацікавленість культурними надбаннями народів, їхнім побутом, звичаями, традиціями, пісенною творчістю викликала активний розвиток фольклористики та етнографії. Ідея національного відродження кожного слов'янського народу вимагала не тільки внутрішньої, але й зовнішньої консолідації сил у руслі всеслов'янського єднання.

Порівняно з іншими слов'янськими землями в цей час в Україні найінтенсивніше йшов процес записування та збирання народної творчості, бо саме в надрах життя, побуту і культури народу вбачалась сила, здатна стати основою національної незалежності. Тому закономірно, що освічена слов'янська спільнота звернулася до одного з найпоетичніших джерел слов'янського світу — до українських народнопоетичних скарбів. Діапазон вияву української народної творчості в культурі інших слов'янських народів з початку ХІХ ст. стає досить широким і різноманітним: окремі пісні, легенди входили до творчої скарбниці сусідніх народів і побутували в їхньому житті; відбувалося запозичення сюжетів і мелодій; все частіше з'являлися в друковані переклади з українського фольклору; слов'янські фольклористи присвячували спеціальні дослідження українській народній творчості або широко використовували її матеріали для порівняльного аналізу свого фольклору [7]. Українську пісню почали вивчати

російські, польські, чеські, сербські та болгарські науковці. «Песня, - писав М.В. Гоголь, - составляет богатый отдел поэзии у народов славянских» [7, с. 42]. Українська ж пісня займає чільне місце в слов'янській пісенності. Пісня і дума стали найвищим мистецьким злетом, найповнішим виявом оригінальної поезії народу, її силою і ядром [23,24].

Автор даної статті ставить за мету проаналізувати роль і місце українського фольклору в розвитку кожної слов'янської культури, розкрити проблеми міжслов'янських фольклористичних зв'язків, що дасть змогу показати велике значення творчого єднання слов'янських народів в їх духовному збагаченні та зближенні. Відомий сербський вчений XIX ст. Стоян Новакович писав: «Ми, серби, по природі - друзі українців, коли ми читаємо і перекладаємо повість із українського побуту, нам здається, що це повість із нашого рідного народного побуту... і тому ми можемо визнати своїм все, що зветься українським» [27, с. 8]. Це ще більшою мірою стосується взаємсприйняття фольклористики в межах східнослов'янського простору.

Слов'янський фольклорний рух та його ідеї так чи інакше завжди впливали на розвиток фольклористичної думки усіх слов'янських країн. Однак, слід зазначити, що і російська, і українська, і польська, і чеська, і сербська фольклористика - явища цілком самобутні й оригінальні, які склалися і визріли на ґрунті власної історії і мають глибоке національне коріння.

Діяльність фольклористів кінця XVIII - XIX ст. на ниві збирання та публікації народнопоетичної творчості слов'янських народів була дуже плідною. Про це свідчать численні фольклорні збірники, рукописні матеріали, публікації в різноманітних періодичних виданнях Польщі, Росії, України, Сербії, Чехії. Угорщини та інших країн.

Проте сьогодні проблема слов'янських фольклористичних зв'язків у XIX ст. потребує більш докладного висвітлення. Ідея слов'янського єднання привернула увагу ще О. Пипіна. Він відводить значне місце польським, чеським, російським, українським фольклористам у своїй відомій праці «Русское славяноведение» (1889), підкреслюючи їхню співпрацю у галузі української народнопоетичної творчості [16]. В «Истории русской этнографии» та інших працях, опублікованих у часописі «Вестник Европы» Пипін зазначає, що вивчення культурних взаємозв'язків слов'янських народів допоможе розкрити всю глибину народнопоетичної творчості, сприятиме створенню вичерпної історії слов'янської культури і взагалі єднанню слов'янських народів [14; 15; 16; 17].

Також двотомна праця МФ. Сумпова «Современная малорусская этнография» (1893) містить фактичні дані про слов'янських фольклористів другої половини XIX ст., як і його огляд «Малорусские сказки по сборникам Кольберга и Мошинской» [20,21].

Не можна не відзначити і величезний внесок І.Я. Франка в історію українсько-слов'янських фольклористичних взаємозв'язків. Його праці «Весільні обряди та пісні українського народу в с.Лопиш Стрийського повіту». «Жіноча неволя в руських піснях народних», «Студії над українськими народними піснями», «Огляд праць над етнографією Галичини в XIX в.» є яскравим свідченням захоплення І. Франка українською народнопоетичною творчістю. Саме в цей період І. Франко приділяє значну увагу слов'янській фольклористиці, сприяє налагодженню міцних зв'язків між українською, російською і польською наукою про народну творчість. Проблема історичної спорідненості слов'ян, їх культурного єднання і взаємозв'язків займає чільне місце в його науковій діяльності. Багатий фактичний матеріал подано в книзі В. Францева «Польское славяноведение конца XVIII - первой четверти XIX столетия».(1906). У цій праці автор акцентує увагу на єдності культур слов'янських народів [25]. Проблема міжслов'янських фольклористичних взаємин піднімається також у працях Ф. Колесси, В. Гнатюка, М. Возняка та ін. [9,5,6,3].

У XX ст. колектив українських фольклористів, очолений МТ. Рильським, підготував книгу «Українська народна поетична творчість» (Т. I, 1957; ТЛІ, 1958), яка присвячена діяльності видатних діячів української культури, їх співпраці з слов'янськими фольклористами, участі у збиранні та публікації матеріалів української народнопоетичної творчості [23].

Також відомий фольклорист М.К. Азадовський багато уваги приділив аналізу слов'янської фольклористики, зокрема її взаємозв'язкам з російською, чеською, сербською, українською, польською у великій праці «История русской фольклористики» (1958). Спеціальний підрозділ

«Ранние украинские изучения и связи русской науки о фольклоре с фольклористикой славянских стран» висвітлює питання міжслов'янського культурного єднання [1].

Багато праць українських фольклористів присвячено проблемі міжслов'янських фольклористичних взаємин, серед них публікації Г.С. Сухобрус, О.І. Білешького, В.А. Юзвенко, Р. Ф. Кирчева, Н. С. Шумади, В. М Гацака, П. О. Будівського, М. Є. Сиваченка та ін. [22,29,8,18].

Отже, питання взаємозв'язку загальнослов'янських фольклористичних процесів завжди було в колі інтересів культурних і наукових діячів минулого і сучасного. Але воно далеко не вичерпано і тому проблема міжслов'янського культурного єднання на сьогоднішній день є однією з найактуальніших в українській фольклористиці. Вона становить історичний та науковий інтерес і вимагає подальшої розробки.

Загальнослов'янські фольклористичні взаємозв'язки досягли значного розвитку вже в кінці XVIII - ХХ ст. Помітне місце в цьому складному процесі міжслов'янського культурного єднання належить українським славістам, фольклористична діяльність яких виявилась і в живому спілкуванні з фольклористами зарубіжних слов'янських країн. Для тісного міжслов'янського культурного, зокрема фольклористичного, єднання сприятливий ґрунт підготували відомі зарубіжні славісти, як Й. Добровський, В. Ганка, Копітар, В. Караджич, Я. Коллар, П. Шафарик, С. Лінде та ін.

В історії науки про фольклор почесне місце відводиться М.А. Цертелеву як одному із засновників української фольклористики, як енергійному збирачу та видавцю пам'яток української народної творчості. Йому належить кілька розвідок про українську і російську народну поезію, а саме: «Взгляд на старинные русские сказки и песни», «О произведениях древней русской поэзии». Одночасно Цертелев цікавився і поезією інших слов'янських народів. Так, 1824 р. була надрукована його стаття «Славянские песни различных наречий» щодо збірника словацьких пісень, виданого чеським вченим Ф. Челаковським [28], яка свідчить, що Цертелев був добре обізнаний із загальнослов'янськими надбаннями народної поезії. Він передрукував із збірника Челаковського 8 пісень на різних слов'янських мовах, додавши до них російський переклад, що було незаперечним фактом міжслов'янських фольклористичних зв'язків [26].

Також виданий М.Цертелевим 1819 р. збірник «Опыт собрания старинных малороссийских песней», записаних від талановитих кобзарів України, відіграв надзвичайно позитивну роль у розширенні і поглибленні міжслов'янського фольклористичного спілкування. Український пісенний матеріал з цієї публікації, в свою чергу, був використаний Ф. Челаковським, К. Бродзинським [28,2].

Яскравим представником вітчизняної славістики був і Й.М. Бодяньський. За його твердженням, усна поезія, звичаї і традиції народу є основним критерієм визначення його національної культурної самобутності. Тому багато часу він приділяв збиранню українських народних пісень. Вже в 1837 р. зібраний Бодяньським фольклорний матеріал склав понад 8 тисяч пісень одиниць, записаних ним в одній тільки Полтавській губернії [11].

Й. Бодяньський глибоко цікавився духовними скарбами й інших слов'янських народів. Про це свідчить його стаття-рецензія на збірник Я. Коллара «Народні співанки, або світські пісні словаків в Угорщині» (1834-1835). Характеризуючи пісенну творчість словаків, Бодяньський аналізував також пісні інших слов'янських народів, підкреслюючи їх національну своєрідність. Також він піднімав проблему розвитку вітчизняного слов'янознавства з метою вивчення культури всіх слов'янських народів. А своєю магістерською дисертацією «О народной поэзии славянских племен» Й. Бодяньський проклав міцний місток міжслов'янського фольклористичного спілкування [11].

Перебуваючи за кордоном, Бодяньський вивчав життя слов'ян, працюючи у тісному науковому контакті з видатними зарубіжними славістами: Колларом, Ганкою, Шафариком, Палацьким, Челаковським, Копітаром, Караджичем, Сушилом та багатьма іншими. Живе спілкування з ними, особливо з П. Шафариком, допомогло йому на вітчизняному ґрунті плідно розвивати українську і російську славистику в її органічних взаємозв'язках із зарубіжною славистикою, що сприяло посиленому культурному єднанню усіх слов'янських народів.

А «Слов'янський народоопис» П. Шафарика, який Болянський видав російською мовою, заклав підґрунтя загальнослов'янської фольклорно-етнографічної науки [22, с.295].

Великий вклад у розвиток міжслов'янських фольклористичних зв'язків вніс також І.І. Срезневський, для якого народна поезія була найдостовірнішим джерелом пізнання народу. Питання фольклору й етнографії завжди були в центрі його інтересів. «Изучение славянских народов, их наречий и памятников, их народной словесности, - писал він, - ...считал я и считаю тем более необходимым, что каждый живой народ, каждое живое наречие, каждая живая народная словесность представляет этнологу, историку, филологу хотя нечто такое, что наперекор судьбе пережило долгие века и сохранилось только в нем, что каждый славянский народ выражает в особенной форме, будучи необходимым звеном в общем развитии славянства и может дать ответы на те или другие из общеславянских вопросов» [13, с. 10]. Він вважав, що головне завдання кожного дослідника - безпосереднє знайомство з народним життям кожного слов'янського племені: «Идти в народ, вслушиваться в его речь, простую, неиспорченную исполнением продуманных правил, в его пословицы, песни, предания, в которых выражает он себя, свой ум и фантазию, вкус и понятия, свою жизнь и свое прошедшее так простосердечно и полно» [13, с.11].

І. Срезневський мав дружні зв'язки з усіма видатними діячами слов'янської науки того часу: з Вуком Караджичем, П. Шафариком, В. Ганкою, Ф. Челаковським та ін. З Вуком він вчив сербську мову, з Челаковським - чеську, з іншими вченими мандрував, займаючись збиральницькою роботою [1, с.323]. У 1832 р. вийшов його збірник «Словацкие песни», записаний Срезневським зі слів словаків, які ходили по Україні. 1833 року побачив світ перший випуск «Запорожской старины», що високо підняв авторитет молодого фольклориста [33]. В 1834 р. з'явилась стаття І. Срезневського «Взгляд на памятники украинской народной словесности», де він рішуче проголошував самостійність української мови і стверджував, що це не «наречие русского», а «один из богатейших языков славянских - поэтический, музыкальный, живописный» [34, с.141]. Головне ж в цій праці, що робить її одним із найважливіших пам'ятників української і російської фольклористики - система класифікації, запропонована ним, яка значно вплинула на подальший процес вивчення української народнопоетичної творчості.

Перебуваючи в слов'янських землях, куди І.І. Срезневський потрапив в кінці 1839 р., він пильно і всебічно вивчав життя народів. Його цікавив живий фольклорний процес в зарубіжних слов'янських землях, він також старанно збирав зразки місцевої народної поезії і, в свою чергу, популяризував українські народні пісні. Контактуючи з місцевим населенням, Срезневський виявив цікаві факти засвоєння української і російської культури [22, с.298]. Вслухаючись в народне виконання чеських і сербських пісень, він відзначав надзвичайну подібність їх з українськими і російськими [22, с 152]. У листах Срезневського є згадки про передачу йому великої рукописної збірки чеських пісень, записаних чеським археологом і етнографом Вацлавом Крольмусом [13, с17], про надсилання А. Метлинському мораво-сілезьких народних пісень моравського фольклориста Ф. Сушила [13, с 120].

Після повернення із-за кордону І.І. Срезневський у «Вступительной лекции в курс истории и литературы славянских наречий», яку він прочитав у Харківському університеті 16 жовтня 1842 р., чітко визначив свою позицію в питаннях слов'янства, в розумінні самого поняття слов'янської народності, національної культури слов'ян, їх культурного єднання. Він палко закликав розвивати культурну самобутність кожного слов'янського народу з метою тіснішого загальнослов'янського єднання і в центр уваги ставив народну поезію, яка, на його думку, найкраще виявляє обличчя народу, його багаті мовні скарби [4, с.20].

Таким чином, в умовах інтенсивного розвитку міжслов'янських взаємозв'язків створюються і міцніють наукові контакти між вченими і діячами культури різних країн. Українські вчені цікавляться досягненнями сербської, чеської, польської фольклористики, публікують відомості про сербські народні пісні, а також статті про діяльність основоположника сербської фольклористики В.Караджича. Захоплення і великий інтерес викликала наукова діяльність чеських вчених В. Галки, Яна Коллара, П. Шафарика, Ф. Челаковського; польських

діячів культури, які виступали пропагандистами народної творчості: філолога-лшгвіста Є. Лінде, поета і літературознавця К. Бродзінського, філолога-історика І. Раковецького та інших представників польської науки, об'єднаних навколо Варшавського і Віденського університетів. Основні їх праці в галузі фольклору були перекладені на російську мову.

Отже, в розвитку української фольклористики кін. XVIII -- XIX ст. спостерігається тісна співпраця із слов'янськими вченими, їх взаємна участь у періодичних і спеціальних виданнях, створенні кафедр слов'янської філології в університетах. І хоча в центрі уваги перших славістів знаходились питання слов'янських мов та історії, значне місце відводилось і поетичній творчості та етнографії слов'янських народів. Своїми дослідженнями українські вчені помітно зміцнили міжслов'янські культурні зв'язки, взаємозбагатили слов'янську фольклористику.

Зародившись на світанку національних культур, загальнослов'янські фольклорні зв'язки набрали широкого розмаху в XIX ст. У цей період на основі національно-патріотичного руху, який охопив всі слов'янські країни, розпочинається новий етап в історії слов'янських народів - етап розвитку національної самосвідомості. Зростання національних тенденцій проявилось, перш за все, у виникненні історичної та філологічної наук, які були проникнуті національно-патріотичними ідеями і ставили перед собою пряме завдання - національне культурне відродження. Так зародилась і отримала подальший розвиток і слов'янська фольклористика, в тому числі й українська.

Література

1. Азадовский М.К. История русской фольклористики. - М., 1958. - С. 255-328.
2. Бродзинский К. О народных песнях славян // Вестник Европы. - 1826.-4.149.-JV» 13.-С. 42-55.
3. Возник М. Пр джереа українського пісенного збірника Жегбти Паулі // У столітті «Зорі» Маркіна Шашкевича (1834-1934). - Ч.П. -Львів, 1936.
4. Вступительная лекция в курс истории и литературы славянские' наречий И.И. Срезневского. - 1893 // Журнал Министерства народного просвещения. - 1893. - май.
5. Гнатюк В. Етнографічні матеріали з Угорської Русі // Етнографічний збірник. - 1897-1898.
6. Гнатюк В. Словацький опришок Яношік в народній поезії // ЗНТШ, 1899
7. Гоголь Н.В. Материалы и исследования. - Т. 1. - 1936.
8. Кирчів Р.Ф. Український фольклор у польській літературі. - К., 1971.
9. Колесса Ф. Українська народна пісня на переломі XVII - XVIII ст. - К., 1928.
10. Нудьга Г. Українська пісня серед народів світу. - К., 1960;
11. О народной поэзии славянских племен. Рассуждения на степей. магистра философского ф-та первого отделения кандидата Московского университета Иосифа Боянского. - М., 1837.
12. Потебня А.А. Объяснения малорусских народных песен. - 1883-
13. Путевые письма Измаила Ивановича Срезневского из славянски* земель 1839-1842. — СПб., 1895.
14. Пыпин А. История русской этнографии. Т.3. Этнография малорусская. - СПб., 1891. - С.38-87.
15. Пыпин А Зориан Доленга - Ходаковский. Биографический очерк // Вестник Европы. - 1886.
16. Пыпин А. Русское славяноведение в XIX в. // Вестник Европы - 1890.- Кн.9.
17. Пыпин А. Эпизоды из литературных отношений малорусско^{польских} // Вестник Европы. - 1886.-Кн.1.
18. Сиваченко М.Є. Сторінки історії української літератури і фольклористики. - К., 1990.
19. Сумцов М.Ф. Діячі українського фольклору. - Харків, 1910.
20. Сумцов Н.Ф. Малорусские сказки по сборникам Кольберга и Мошинской // Этнографическое обозрение. - 1894. - № 3.
21. Сумцов Н.Ф. Современная малорусская этнография. 4. I. - К., 1893; Ч. II. - К., 1897.
22. Сухобрус Г.С. Роль українських славістів I пол. XIX ст. У розвитку міжслов'янських фольклористичних зв'язків. Філологічний збірник. - К., 1958.- С 284-302. .
23. Українська народна поетична творчість. - Т.1. - К., 1957."
24. Український фольклор у слов'янських літературах. - К., 1963.

25. Францев В. Польское славяноведение конца XVIII - первой четверти XIX столетия. - Прага, 1906.
26. Цертелев М. Опыт собрания старинных малороссийских песней. - Петербург, 1819.
27. Цертелев М. Славянские песни различных наречий. - Северный архив. - 1824. - Ч. ГХ. - № 1. - С. 103-112.
28. Celakovsky F. Slovanske narodni pisne. - Praha, 1824.
29. Юзвенко В.А. Українська народно-поетична творчість у польській фольклористиці XIX ст. - К., 1961.
30. Ягич И.В. История славянской филологии. - СПб., 1910.
31. Вольное слово. - 1881. - № 18.
32. Журнал Министерства народного просвещения. - 1841. - Т. XXXI.
33. Запорожская старина. Издание Измаила Срезневского. - X/, 1833. - Ч. 1.
34. Ученые записки Московского императорского университета. - 1834. - Ч. VI. - №4. - С. 134-150.

© Борник Л.А., 2009.